

Γ. Α. ΙΟΥΡΝΑ-ΪΣΣΕΝ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΙΑΤΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ & ΤΡΟΠΑΡΙΑ, Η ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

«Κάθε τέχνη, πού θέλει νά πάη μπροστά, νά μεγαλοურγήσῃ, νά γίνῃ κίημα τοῦ λαοῦ, νά τὴν αἰσθανθῇ, νά τὴν καταλάβῃ, νά τὴν ἀγαπήσῃ ἡ ὁλόκληρῃ, πρέπει ἀπαρτήτως νά περάσῃ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία». Τὰ λόγια αὐτὰ δὲν ἐπώθησαν ἀπὸ εὐσεβῆ πιστὸ παρά ἀπὸ σοφὸ ἔρευνητὴ καὶ ἱστορικὸ τῆς Τέχνης. Λένε ὅμως μιά μεγάλη ἀναμφισβήτη ἀλήθεια. Ἔτσι εἶνε! Γιατὶ μονάχα ἡ Ἐκκλησία κατορθώνει, ὅσο ψηλά κι' ἂν στέκῃ ἕνα ἀρτοπόνημα—εἴτε λόγου εἶνε, εἴτε ἤχου, εἴτε σμίλης εἴτε χρωστήρος—χωρὶς νὰ τὸ κατεβάσῃ ἀπὸ τὴ θέση

ἔγινεν ὕστερα τὸ «θέατρο τοῦ Διονύσου». Τὰ μέλη τῆς πομπῆς, πού ἀποτελοῦσαν τὸ χορὸ, ἦταν ντυμένα μὲ δέρματα τράγου, γι' αὐτὸ καὶ ὁ χορὸς λεγόταν «τραγικός». Μόνον ὁ κορυφαῖος παριστοῦσε Σειληνὸν (πρόσωπο τῆς ἀκολουθίας τοῦ Διονύσου). Στὸν διθύραμβο, πρὶν διαδοθῆ ἀκόμη στὰς Ἀθήνας, καὶ συγκρικμένως ἀπὸ τὴν 13ῃ Ὀλυμπιάδα, εἶχε δώσει ὁ μέγας μουσικὸς Ἀρίων, ὁ φίλος τοῦ σοφοῦ Περιάνδρου, τὴν τελειωτικὴν τὸν ἀντιστροφικὴν μορφή. Ὅταν λοιπὸν ὁ θίασος ἔφτανε στὸν τόπο τοῦ θύσου, ἔνα ἀπὸ τὰ μέλη του ἐπαίρνε θέση διπλοῦ στο βωμὸ κι' ἐκεῖ ἔφελνε μὲ συνοδεία αὐλοῦ τὰ πάθη τοῦ Διονύσου καὶ τὰ κατορθώματα τού. Κάθε τόσο ἀπαντοῦσε στὸν ἕναν Ἰάτον ὁ χορὸς μὲ τὴν ἴδια συνοδεία, θλιμμένα ἢ χαρούμενα ἀναλόγως αὐτὸν πού εἶχεν ἀκούσει. Γινατὰ λοιπὸν ἔτσι ἕνας διλόγος, κ' ἔχουμε ἀμέσως ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ δράματος.

Ἄπο τῆς παραστάσεως τῶν μυστηρίων: Μπαλλέτο ὑπηρετῶν τοῦ ναοῦ καὶ μελῶν τοῦ χοροῦ (Ἄπο χειρόγραφου τοῦ 13ου αἰῶνος).

ἄλλο πού δὲν ἀπαγορεύει, θεληματικὰ ἀδειασμένα ἀπὸ κάθε ἄλλο πού τὰ ἀπαγορεύει, δλοκάθαρα, ἔτοιμα γιὰ τὴν ἀνάταση, πού χρειάζεται γιὰ νά βρεθοῦν κοντὰ τῆς, νά τὴν φτάσουν ἢ τοῦλάχιστον νά τὴν πλησιάσουν. Κι' αὐτὸ τὸ πέτυχαν ὅλες οἱ Ἐκκλησίες—ἀπὸ τῆς ἀρχαιότερες, πού ἔβρουμε ἕως τῆς Χριστιανικῆς—καὶ μ' ὅλες τῆς τέχνης. Πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο ὄγαμα πλάστηκε ἡ σμελεῦτικὴ τὸ λατρευτικὸ, πρὶν ἀπὸ κάθε μεγαλόπρεπο κτίριο, κτίστηκαν οἱ ναοί, πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο ποίημα ἀπὸ κάθε ἄλλη μουσικὴ γράφθηκαν οἱ ὕμνοι γιὰ τὸ θεοῦ, εἴτε πολλοὶ τὸ ἐκπροσωποῦσαν αὐτὸ εἴτε ἕνας. Ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὸ θέατρο. Τὸ δράμα ἀρχικὰ ἦταν ἕνα συμπλήρωμα θρησκευτικῆς τελετῆς καὶ πολὺ ἀργότερα ἀπέκτισε ἀπόλυτὴ αὐτοτέλεια. Καὶ γιὰ ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ δικὸ μας τῆς ἀρχαιότητος:

Ἡ Ἑλληνικὴ Τραγωδία γεννήθηκε στὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Κορινθιακὴς καταγωγῆς διθύραμβο, ἕναν ὕμνο πού ἔφελαν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου στὴ δεύτερη ἀπὸ τῆς τέσσερες γιορτῆς του, τὰ Ἀθήνας. Ἡ γιορτὴ αὐτὴ ἀρχικὰ μὲ τὴν πομπή—ἕνα εἶδος λιτανείας θηλασθῆ—πὺ λεγόταν «θίασος» καὶ πὺ ὤδηγοσε τὸν τράγο ἕνα τὴ θυσία στὸν πανάρχαιο ναὸ τοῦ Ἐληνίου Διονύσου, πὺ ἦταν κητέμενος λίγο πὺ κάτω ἀπὸ κεί πὺ

τὸς. Πρῶτος ὁ Θέσις, κορυφαῖος τοῦ χοροῦ στίς γιορτῆς τοῦ 934 π. χ., ὠνόμασε αὐτὸν τὸν ἕνα ὑποκριτὴν (=ἀποκριτὴν, γιατί ἀποκρινόταν στὸν χορὸ) καὶ δὲν τὸν ὄρισε διπλοῦ στὸν βωμὸ παρά τὸν τοποθέτησε ὁ ἕνα εἶδος βήματος, τὸν «ἐλεῶν». Σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸν ἐλεῶ ἔγινε ἡ θυμῆλη, μὲ τὸν γῶφο τῆς ἡμικυκλικῆς χάρο, πὺ ἀπετέλεσε τὴν «ὄρχητρο», τὸν τόπο, θηλασθῆ πὺ τοποθετοῦνταν ὁ χορὸς καὶ στὸ θέατρο ἀκόμη.

Ἔτσι σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ ἕνα πανηγυρικὸ θρησκευτικὸ ἑορτασμὸ γεννήθηκε τὸ θέατρο, πὺ δὲ χρειάστηκε παρά μόλις ἕναν αἰῶνα γιὰ νά μᾶς δώσῃ ἕναν Αἰγυῶλο καὶ πὺ ὕψωσε καὶ μὲ τὸ λόγὸ καὶ τὸν ἤχο—τὰ δύο δῦλα ὀλικὰ του—τὸ πὺ ἀφάρτο ἀπὸ τὰ ἀθάνατα μνημεία τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ὅταν ὅμως ὁ χριστιανισμὸς σάρωσε τῆς παλιῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας καὶ μᾶζι τοὺς τῆς τελετουργικῆς τοὺς συνήθειες, δταν ὁ ἀκριτος φανατισμὸς τοῦ κλήρου τῆς πρώτης περιόδου ἐθρουμάτιος ἢ ἔθαψε, ἕνα πλῆθος ἀγαλλμάτων ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὴν ἀρχαία θρησκεία, ἡ ἐκκλησία ἐκτίπησε ὅληνητα καὶ ἀπηγόρευσε καὶ τὸ θέατρο. Καὶ εἶχε φυσικὰ τοὺς λόγους τῆς. Τὰ ἔργα, πὺ εἶχαν γραφεῖ γι' αὐτὸ, κι' ὄσα ἀκόμα δὲν ἦταν κατ' εὐθείαν ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν μυθολογία—ἀπὸ

τήν Ιερή παράδοσι των αρχαίων δηλαδή—θύμιζαν σε πολλά τους σημεία την αρχαία λατρεία με τὰ ἔθιμα, ποὺ ἐκπέφταν στή σκηνή, καὶ κατὰ ἕνα τρόπο, ἔτρεφαν καὶ συντηροῦσαν τὶς ἀρχαίες θρησκευτικὲς πεποιθήσεις, ἔστω καὶ θαμμένες, ἔστω καὶ συγκεχυμένες στὸ ὑποσυνείδητο τῶν θεατῶν. Αὐτὸ φυσικὰ ἀνεκοπτε τὴ διάδοσι καὶ παρεμπόδιζε τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐπικράτησι τῆς νέας θρησκείας. "Ἐπειτα ὅλα τὰ ἀρχαία δράματα ζωγράφισαν με πολλὰ ζωντανία τὰ ἀνθρώπινα πάθη, τὴν ἀπὴν πραγματικότητα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἐνῶ ἡ νέα θρησκεία ἀγνίζονταν ν' ἀποσπᾶται τὴ σκέψι ἀπὸ δ.τι σχετιζόταν με τὴν ἐφήμερη ὑπαρξή, τοὺς πειρασμούς καὶ τὶς ἀδυναμίες τῆς, καὶ νὰ τὴν στρέφῃ στὰ μέγα θάνατον, στὴν αἰωνιότητα καὶ στὶς χαρὲς τῆς. Καταργήθηκε λοιπὸν τὸ θέατρο. Δὲν ἐλήφθηκε ὁμως ἡ φροντίδα, ποὺ ἐκρίθηκε σὺντομα ἀπαραίτητη νὰ ἀντικατασταθῇ με κάτι ἄλλο, ποὺ θὰ γέμιζε τὸ κενὸ γιὰ τὴν ἱκανοποίησι μιᾶς ριζωμένης πιά πνευματικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ τὸ ὡς ἄλλα ἔβρεψε ἕνα ἐπικίνδυνο συναισθημα μῆσα στὴν ψυχὴ τῶν πιστῶν: τὴ νοσταλγία γιὰ τὴ χαμένη ἀπάλασι. "Ἐγκαίρως εὐτυχῶς ἡ Ἐκκλησία τὸ κατάλαβε καὶ ἀπὸ τὸν τέταρτο ἀκόμα μετχριστιανικὸν αἰῶνα βλάθηκε νὰ τὸ διορθώσῃ. Οἱ ἀναλογίαι τᾶρα στοὺς ὄρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους πραγματοποιήθηκε ἡ γέννησι τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου θεάτρου ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶνε καταληκτικῆς. Ὁ χορὸς ποὺ ἔβηλε τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια στὴ θεία λειτουργία ἦταν πρὸ πολλοῦ χωρισμένος ἀπὸ τοὺς δὺο, τὸν δεξιὸ καὶ τὸν ἀριστερό. Τὸ ἕνα τμήμα ἔβρεψε ἕνα συνέχιζε τὴν ἐξιστόρησι γεγονότων ποὺ ἄρχιζε με τὰ τροπάρια τοῦ τοῦ πρώτο, ἢ—ἀκόμα συχνότερα—ἀπαντοῖσε σ' αὐτὰ, ἢ καὶ ἔβγαζε τὰ συμπεράσματα. Στὴ λεπτομέρεια αὐτὴ στριγγιχέτι γιὰ τὸ πρώτο βῆμα τῆς στὴν ἀναβίωσι τοῦ θεάτρου ἡ Ἐκκλησία καὶ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πὸς ἐπέτυχε ἕνα ἀποτέλεσμα γρήγορο καὶ ἀσφαλές. Στὸν χριστογεννητικὸν ἑορτασμὸ ἔβηλε τὴν εἰδησι γιὰ τὴ γέννησι τοῦ σωτήρος ὁ ἕνας χορὸς, ἐκπροσωπώντας τὸ πλῆθος τῶν ἀγγέλων, καὶ ὁ ἄλλος εἰδεινε τὸ ἄθμβος τῶν ποιμένων, ζητοῦσε περισσότερες πληροφορίες, ἔβγαζε συμπεράσματα καὶ τελικὰ ἔβηλε διεξόδοι στὸν ἐνθουσιασμὸ του. Ζωντάνευε δηλαδή με ἐνάργεια τὴν χαρμόσυνη σκηνὴ τοῦ «ωσανά». Τὸ ἴδιο πράγμα γινόταν ἔπειτα με τοὺς μᾶγους ἐξ ἀνατολῶν» στὸ ἀντίκρισμα τοῦ ὄστρου. Λίγο ἀργότερα ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ γιορτὴ αὐτὴ διαρρυθμιζόταν ἐσωτερικῶς περίπου στὸν τόπο τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ τὸ μέρος πιά αὐτὸ ἔδεν συμπεριλαμβανόταν στὴν καθωστὸ λειτουργία παρὰ ἀποτελοῦσε ἕνα συμπλήρωμα τῆς. Δὲν ἄργησε ὁμως νὰ ξαναπαρή πίσω τὰ τροπάρια τῆς καὶ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν καλιὰ τους θέση στὴν ἱεροτελεστία καὶ τότε γιὰ τὸ συμπλήρωμα, γιὰ τὴν ἀναπαράστασι τῶν γεγονότων ποὺ διηγείται ὁ Εὐ-ἡγγελιστῆς, γράφτηκαν ἐδικὰ ἔργα με θέμα τὴ γέννησι τοῦ Χριστοῦ πρώτο, τὴν προσκύνησι τῶν μᾶγων ἀργότερα, καὶ τέλος τὴν Ἀνάστασι, ποὺ ἦταν τελειῶς ὁσχετα με τὴ λειτουργία, ἔπαιρναν ὁμως τὸ θέμα τους πιστὰ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὸ διατηροῦσαν στὴν δράσι ἀνόθευτο. Τὰ ἔργα αὐ-

τά, ποὺ παρέμειναν στὴν ἱστορία τοῦ θεάτρου με τὸ ὄνομα ελειτουργικὰ δράματα ἐξακολούθησαν νὰ ἐρμηνεύονται μῆσα στὴν ἔκκλησία σ' ἄλλη ὁμως ὥρα, ἔλεια δηλαδή χωρισμένα ἀπὸ τὴν λειτουργία. "Ἦταν καταληκτικὸ τὸ ἀποτέλεσμα! Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία εἰσχωροῦσε πιά μ' αὐτὰ καὶ σὲ μιὰ ψυχὴ, ἀλλοιωτικά ἀπροετοιμασθὴ γιὰ νὰ τὴ δεχθῇ. Γιὰ τὴ Δύση μάλιστα, ὅπου ἡ λειτουργία γινόταν—καὶ γίνεται στὴν καθολικὴ τοῦλάχιστον Ἐκκλησία ἀκόμη—πρὸ λατινικῆ, ἡ ὠφέλεια τους γιὰ τοὺς πιστοὺς ἦταν ἀνυπολόγητη, γιὰτὶ μόνο με τὸ λειτουργικὸν δράμα—ποὺ κ' αὐτὸ ἀρχικὰ γραφόταν στὴ λατινικῆ, γρήγορα ὁμως υιοθέτησε τὴ γλῶσσα καθὲς τόπου—κατάλαβαν ὁ χριστιανὸς τὸ πιστεύον καὶ γνῶριζαν ὁσοι τοῦλάχιστον περικοπῆ τοῦ εὐαγγελίου ἀναφέρονται μῆσα σ' αὐτὸ.

"Ἄλλα ἕνα θέατρο, ποὺ μινύεται μόνο ἀπὸ τὴ θρησκεία, δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ ὅλες τὶς συγκινήσεις, ποὺ ὑποτίθεται, ὅτι πρέπει νὰ χαρίσῃ στὸν ἀνθρώπο ἡ Τέχνη. Δὲν ἐκπλήρωνε λοιπὸν ἀτέλως τὸν προορισμὸ του. Ἐτοί ὁ συγγραφεὶς ἀναγκάστηκε νὰ στραφοῦν καὶ πρὸς θέματα ἐξωχριστιανικὰ. "Ἄλλα πάλι νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ τὴ μυθολογία τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἐπικίνδυνο. Δὲν ἔμνε παρὰ ἡ Παλαιὰ διαθήκη, ποὺ εἶχε μάλιστα καὶ κάποια σχέση με τὴ νέα θρησκεία, ἀφοῦ τὴ ὀνονοῦσε συχνὰ στὶς προφητείες τῆς, καὶ ἀκόμη ἀφοῦ ἐβοημάτιζε τὴν ὑπαρξή ἐνὸς μόνο θεοῦ. Τὸ ὀλικὸ τῆς ἦταν πλοῖοιο σὲ στοιχεῖα κοσμικὰ. Ἐτοί ἐπῆραν ὀριστικὰ τὴν ἀπόφασιν καὶ, γύρω στὸν 11ον αἰῶνα, παρουσιάστηκε τὸ νέο θεατρικὸ εἶδος, ποὺ—ὡς σήμερα ἀνεξήγητα—ὀνομαζόταν «θαῦμα» ἢ ἐμυστήριον. Τὸ εἶδος ὁμως αὐτὸ ἐμίειλε νὰ χωρίσῃ πιά τελειωτικὰ τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὸ θέατρο, γιὰτὶ τὰ θεάματα, τὸ παρεμὲν ἀπὸ τὴν παλαιὰ Διαθήκη ἔβησαν εὐκαιρίας καὶ γιὰ σκηνές ἀσελγείας, ποὺ δὲν εἶχαν θέση στὸν ἱερό χωρὸ ἐνὸς ναοῦ. Τὶ μπορούσε λοιπὸν νὰ γίνῃ; Νὰ ξαναπαγορευθῇ τὸ θέατρο, δὲν μπορούσε πιά γιὰτὶ εἶχε καταστῆ πάλι πνευματικῆς ἀνάγκη. Ἀναγκαστικὰ ἔβηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, πρώτα στὸν αὐλόγυρο καὶ ἔπειτα ἀκόμη μακρότερα, στὴν πλατεία καὶ τὸ δρόμο. Γιὰ τὶς παρστάσεις του χρησιμοποιοῦσε ἔξεδρες πρόχειρες πρώτα, μονιμότερες ἔπειτα ὡς ποὺ ἀπόχτησε ἐδικὰ οἰκῆματα ποὺ σχεδὸν ἔβησαν σὲ μεγαλοπρέπεια τὴν πρώτη στέγη ποὺ τὸ προστάτευε, τὸν Ναὸ! Ἀπὸ τότε ἀπομακρυνόταν ἀπ' αὐτὸν ὀλοένα περισσότερο. Αὐτὸ ὁμως δὲν ἀλλάζει τίποτα στὸ γεγονός, ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ὠραῖο ὕμνο ποὺ ἔβησαν στὴ γέννησι τοῦ Χριστοῦ χιλιάδες στόματα ἀγγέλων: «Ὁδὴ ἐν ὀφίστοις Θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις ἐδοκία»